

طراحی آموزشی و کلاس‌های فوق برنامه

نشانه‌گذاری یادگیری
بیرون از کلاس درس

اشاره

یکی از اصول ناظر بر برنامه‌های درسی و تربیتی اشاره شده در سند برنامه درسی ملی توجه به تفاوت‌هاست. در این بخش آمده است، برنامه‌های درسی و تربیتی باید ضمن تأکید بر ویژگی‌های مشترک، به تفاوت‌های ناشی از محیط زندگی (شهری، روستایی، عشایری، فرهنگی و جغرافیایی)، جنسیتی و فردی و دانش‌آموزان (استعدادها، توانایی‌ها، نیازها و علاقه‌ها) توجه کنند و از انعطاف لازم برخوردار باشند. با این نگاه، علاوه بر اینکه ضروری است محتوای آموزش رسمی و شیوه اجرای آن به تفاوت‌های یاد شده بپردازد، اما فرصت‌ها و محیط‌های دیگر یادگیری، اعم از فعالیت‌های تکمیلی که بیشتر با عنوان کلاس‌های فوق برنامه به ذهن آشنا هستند، می‌توانند زمینه مناسبی را برای تعمیق و لذت یادگیری، مبتنی بر رعایت تفاوت‌های فردی برای دانش‌آموزان ایجاد کنند. برای این منظور شیوه طراحی آموزشی این فعالیت‌ها و نوع اجرای آن‌ها در تحقق هدف مورد نظر بسیار اثرگذار است.

کلیدواژه‌ها: طراحی آموزشی، برنامه تکمیلی، یادگیری آزاد، یادگیری دانش‌آموز محور

از فعالیت‌های تکمیلی تا فوق برنامه‌ها

انتخاب و اجرای فعالیت‌های تکمیلی نیز نیازمند تکیه بر نوآوری است. در واقع، به فعالیت‌هایی که براساس نوآوری و ابتکار معلم در کنار تدریس و براساس آموزش مفاهیم و اهداف درس به کار گرفته شوند و در داخل یا خارج کلاس انجام شوند، فعالیت مکمل یا تکمیلی

بررسی هر فرایند اثربخش یاددهی یادگیری نشان می‌دهد که ابتکار و خلاقیت معلم در کسب موفقیت دانش‌آموزان نقشی اساسی دارد. معلم نه تنها در زمینه انتخاب و اجرای روش تدریس مناسب، بلکه در بخش

در آموزش‌های
رسمی نیز توجه
به علاقه‌ها و
سلیقه‌های
دانش‌آموزان
نقشی محوری و
کلیدی دارد، اما
در فعالیت‌های
فوق برنامه، این
توجه به ایجاد فضا
و زمینه انتخاب
فراگیرنده تبدیل
می‌شود

هر حال، روشن است که معلم با کمک و بهره‌گیری از این دو حوزه، فعالیت‌های مکمل درسی و نیز فوق برنامه‌ها، می‌تواند فرایند یاددهی یادگیری را قوت بخشد.

شرط لازم

هنگامی که از فعالیت‌های فوق برنامه یاد می‌شود، حس خودانگیختگی و جوشش درونی یادگیرندگان در مسیر حضور و دریافت آموزش‌ها بیش از هر عامل دیگری تداعی می‌شود. به دیگر معنا، فوق برنامه‌ها شامل کلیه فعالیت‌هایی هستند که خارج از چارچوب رسمی آموزش انجام می‌شوند، به شکلی که مشارکت در آن‌ها به گونه‌ای اختیاری و داوطلبانه است. این ویژگی، انتخاب و تمایل یادگیرنده را نشانه می‌گیرد که جزئی لازم و در عین حال بسیار مؤثر در میزان موفقیت او در رویارویی با فعالیت‌های فوق برنامه است.

هر چند در آموزش‌های رسمی نیز توجه به علاقه‌ها و سلیقه‌های دانش‌آموزان نقش محوری و کلیدی دارد، اما در فعالیت‌های فوق برنامه، این توجه به ایجاد فضا و زمینه انتخاب فراگیرنده تبدیل می‌شود، به گونه‌ای که بتواند از رشته‌ها و موضوعات گوناگون و با توجه به نیازهای از پیش آزموده شده توسط مدرسه، از میان فهرستی از فعالیت‌ها دست به انتخاب بزند.

دیگر ویژگی‌های فوق برنامه‌ها

علاوه بر ویژگی مهم دادن آزادی عمل و اختیار در انتخاب موضوع به دانش‌آموزان، شرایط دیگری می‌تواند به طرح‌ریزی و اجرای موفق‌تر فوق برنامه‌ها منجر شود. از آن جمله، توجه به نیازهای فردی دانش‌آموزان و استعدادها، به تناسب افراد، زمینه‌های متنوع استعداد وجود دارند. هر چند ممکن است لازم باشد برخی موارد به عنوان ضروریات اولیه توسط همه دانش‌آموزان آموخته شود که البته اغلب این موارد در اهداف برنامه درسی رسمی لحاظ می‌شود، اما در بسیاری دیگر، توانایی‌های ویژه و خاص دانش‌آموزان راهنمای درستی برای هدایت آنان در انتخاب رشته مناسب است. اگر این شناسایی و هدایت با تکیه بر ابزار خاص و نیز برآمده از نیازسنجی و نیازآفرینی‌های مربوطه باشد، در این

گفته می‌شود. این فعالیت‌ها بر مبنای محتوای دروس یک موضوع درسی نظیر فارسی، علوم تجربی و تعلیمات دینی طراحی می‌شوند (حاجی آقالو و دیگران، ۱۳۸۱). علاوه بر فعالیت‌های تکمیلی، فوق برنامه‌ها یا کلاس‌هایی که به موضوعات و محتوای غیررسمی مربوط می‌شوند نیز زمینه‌ساز تعمیق و گسترش یادگیری هستند. شعاری‌نژاد (۱۳۸۲) معتقد است، فعالیت‌های فوق برنامه چون در مقابل فعالیت‌های تربیتی برنامه‌ریزی شده یا رسمی قرار دارند، جزئی از فعالیت‌های غیر رسمی هستند و معروف‌ترین اصطلاحات آن عبارت‌اند از: فعالیت‌های فوق برنامه، خارج از کلاس، غیررسمی و کمک برنامه‌ای.

این فعالیت‌ها چنانچه با توجه به شرایط خاص منطقه‌ای یا اقلیمی و یا در راستای آموزش استعدادهای خاص فراگیرندگان صورت گیرند، فعالیت فوق برنامه نامیده می‌شوند. این برنامه‌ها با نظر و حمایت مدرسه انجام می‌گیرند، بدون اینکه در برنامه درسی منظور شده باشند.

هر دو از یک جنس

با نگاهی بر تعاریف ارائه شده این پرسش مطرح می‌شود که آیا فعالیت‌های تکمیلی و فوق برنامه‌ها ماهیت گوناگونی دارند و آیا نقش و سهم معلم در هر یک متفاوت است؟ نگاهی بر دیگر تعاریف ارائه شده در این زمینه روشن کننده این ابهام است. برای مثال، برخی از صاحب‌نظران (موریانا و همکاران، ۲۰۰۶) در این حوزه معتقدند، فعالیت‌های فوق برنامه مجموعه برنامه‌ها و فعالیت‌های تکمیلی‌اند که در طول و عرض برنامه درسی، با هدف تقویت و غنی‌سازی یادگیری و تکمیل و تعمیق اهداف برنامه درسی صورت می‌پذیرند و دامنه آن از داخل کلاس تا خارج از کلاس را در برمی‌گیرد. به عبارت دیگر، فعالیت‌هایی است که به منظور حفظ انگیزه و ایجاد چالش در یادگیرنده و کسب تجربه در فضای آزاد و در عین حال مرتبط با موضوعات درسی طراحی می‌شود.

بر این اساس، ممکن است فعالیت تکمیلی معلم به نوعی به کلاس‌های فوق برنامه کشانده شود و ارتباطی معنادار بین محتوای فعالیت‌های فوق برنامه با فعالیت تکمیلی و دروس رسمی دانش‌آموزان ایجاد شده باشد. در

فعالیت‌های فوق برنامه از جمله فعالیت‌هایی هستند که می‌توانند به فرصت‌آفرینی بیشتر برای پرورش توانایی و دانایی‌های دانش‌آموزان منجر شوند

صورت می‌تواند به پرورش استعدادها و ویژه نیز کمک کند. ممکن است تحقق این هدف نه تنها معلم یا مربی مربوط به یک رشته، بلکه تمامی عوامل مدرسه را تحت شعاع قرار دهد و همیاری همه‌جانبه‌ای را بطلبد.

ویژگی خودانگیزگی در آینه عمل

برای روشن شدن موضوع و نمایاندن ویژگی‌های اساسی در ارائه فعالیت‌های فوق برنامه، نمونه‌های زیر روشن‌گرند. برای مثال، یکی از زمینه‌های مؤثر بهره‌گیری از فعالیت فوق برنامه در تربیت بدنی، هویت‌بخشی به نرمن صبحگاهی و توجه ویژه به این مهم است. در تجربه دبستان امام صادق (ع)، منطقه ۲ تهران نرمن صبحگاهی همه‌روزه به صورت پایه‌ای انجام می‌گیرد، به شکلی که همه دانش‌آموزان حاضر در آن شرکت می‌کنند و در عین حال هر مربی نرمن مربوط به هر پایه را به تفکیک راهنمایی و نظارت می‌کند. در طول اجرا، دانش‌آموزان نیز به صورت مستقیم سایر هم‌پایه‌ای‌های خود را هدایت می‌کنند و مربی تنها زمینه‌ساز و برنامه‌ریز است. برای این منظور، به فراخور وضعیت جوی و نیز گروه‌های دانش‌آموزی، رشته‌های متنوعی تنظیم و اجرا می‌شوند، از آن جمله انجام فعالیت‌هایی مانند داژبال، استپ هوایی، دست‌رشته، بدمینتون، تنیس روی میز و والیبال است که پس از نرمن اولیه، با مشارکت دانش‌آموزان و به تناسب سن و موقعیت آنان اجرا می‌شود. این بازی‌ها در این برنامه صرفاً جنبه انجام فعالیت دارند و هدف رقابت بین دانش‌آموزان را دنبال نمی‌کنند، اما در عین حال برای مربیان زمینه‌شناسایی نشانه‌های استعداد و توانایی‌های خاص دانش‌آموزان را فراهم می‌سازند.

همگی در فوق برنامه

گاهی دامنه مشارکت از معاون و مربیان تخصصی یک رشته درسی در مدرسه فراتر می‌رود و لازم است برای تحقق اجرای یک فعالیت فوق برنامه از اعضای دیگر مدرسه کمک گرفت. در تجربه زیسته دبستان دخترانه امام صادق (ع)، مناسبت‌هایی مانند دهه مبارک فجر فرصت مغتنمی است تا دانش‌آموزان با برگزاری مسابقات و فعالیت‌های حوزه تربیت بدنی، طعم شیرین یادگیری را در کنار خانواده و معلمان خود، در قالب متفاوتی، تجربه کنند. برای مثال، مسابقات مادر و دختر که در رشته‌های شنا و دارت و یا تهیه ماکت و روزنامه دیواری ورزشی برگزار می‌شوند، زمینه انجام فعالیتی مشترک را ایجاد می‌کنند. همچنین، در برنامه‌های دیگر، دانش‌آموزان فرصت دارند به همراه معلمان خود برخی مسابقات ورزشی از جمله تنیس روی میز را انجام دهند. آشنا شدن با احادیث و روایات

دینی در موضوع تربیت بدنی از دیگر فعالیت‌های مشترک دانش‌آموزان است که همراه معلمان یا خانواده‌های خود انجام می‌دهند و آثارشان را بر تابلوی ایستگاه تفکر در تربیت بدنی نصب می‌کنند. این ایستگاه برای درج سؤالات و چالش‌ها و موضوعات مربوط به تربیت بدنی است که مطابق آن دانش‌آموزان می‌توانند سؤالات یا پاسخ‌های خود به چالش‌های مطرح شده را در صندوق کنار تابلو بیندازند و جواب‌ها را روی همین تابلو دنبال کنند.

کوتاه سخن

فعالیت‌های فوق برنامه از جمله فعالیت‌هایی هستند که می‌توانند به فرصت‌آفرینی بیشتر برای پرورش توانایی و دانایی‌های دانش‌آموزان منجر شوند. در انجام چنین برنامه‌هایی، مشارکت همه عوامل اجرایی، اعم از معلمان و دیگر مربیان در مدرسه لازم است و به اثربخشی بیشتر آن کمک می‌کند. فعالیت‌های فوق برنامه می‌تواند به عنوان برنامه‌ای تلفیقی از رشته‌ها و موضوعات گوناگون موجب جذب بیشتر دانش‌آموزان و ترغیب آن‌ها برای حضور و استفاده از آن‌ها شود. در چنین شرایطی، ایجاد زمینه‌های اختیار و حق انتخاب برنامه به دانش‌آموزان از جمله ضروریات اجرای فعالیت‌های فوق برنامه به شمار می‌آید. همچنین، از آنجا که فعالیت‌های فوق برنامه در راستای برنامه درسی و کامل‌کننده آن هستند، توجه طراح به ارتباط بین محتوای رسمی و محتوای فوق برنامه‌ها، به منظور هم‌پوشانی بیشتر آن‌ها، به افزایش کیفیت و بازدهی این قبیل فعالیت‌ها می‌انجامد.

اهداف فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه

۱. درونی‌سازی و تعمیق مفاهیم یادگیری و کاربرد آن‌ها در زندگی واقعی و روزمره
۲. غنی‌سازی برنامه درسی با تأکید بر اهداف محلی، منطقه‌ای و جهانی
۳. بهسازی و به روز کردن فرایند یاددهی و یادگیری
۴. بسترسازی به منظور توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان و پرورش استعدادها خاص آنان
۵. زمینه‌سازی برای توسعه مهارت‌های زندگی

* منابع

۱. عباس حاجی‌آقالو، محرم آقازاده و دیگران. راهنمای تهیه فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه. مؤسسه فرهنگی منادی تربیت. چاپ اول. تهران. ۱۳۸۱.
۲. اکبر شعاری‌نژاد. نقش فعالیت‌های فوق برنامه در تربیت نوجوانان. اطلاعات. تهران. ۱۳۸۲.
3. Moriana, Juan, Antonio, Alos, Francisco, Alcalá, Rocío, Pino, Moria, Jose, Herruzo, Javier, Ruiz, Rosario. (2006). Extracurricular activities and academic performance in secondary electronic journal of research in educational psychology student, No 8, vol 4(1).